

Musicalia iz knjižnice franjevačkog samostana u Iloku

Sebastijan Golenić

Boraveći u nekoliko mahova u Franjevačkom samostanu u Iloku, zavirio sam malo i u knjižnicu. Ona je zaista bogata. Prvo iznenađenje bilo je kad sam pronašao jedan tiskani primjerak teorije glazbe pod naslovom »CANTO HARMONICO« iz god. 1690. čiji je autor franjevac F. ANDREA DI MODENA MINORE OSERVANTE. U početku nisam mislio da se radi o nekom rijetkom primjerku. Počeo sam listati enciklopedije ne bih li pronašao to ime. Tek u leksikonu RISM (Repertoire international des sources musicales) stoji doslovno: ANDREA DA (DI) MODENA, CANTO HARMONICO IN CINQUE PARTI DIVISO COL QUALE SI PUO ERIVARE ALLE PERFETTA COGNITIONE DEL CANTO FERMO. MODENA EREDI CASSIANI 1690.

Da bude stvar još zanimljivija isti leksikon citira sve zemlje svijeta gdje postoji taj primjerak u knjižnicama. Pod imenom Jugoslavija ne navodi se u vezi s ovim udžbenikom ni jedno mjesto ili grad. Tek tada je u meni porasao interes za isti priručnik, jer sam vidio da se ipak radi o raritetu. U razgovoru s prof. M. Ciprom, kod kojeg sam i radio svoj diplomski rad na Muzičkoj akademiji, bilo je zaključeno da bi se trebalo pozabaviti tom knjigom, što je i učinjeno.

Priručnik spada prema Bukovzeru u kasni barok. U tom razdoblju osobito se razvija glazbena teoretska nauka na području harmonije, dok je vodeće ime Rameau svojim poznatim djelom »Traité de l'harmonie« 1722. Koliko se moglo zaključiti iz prevedenih poglavlja »Canto harmonico«, autor se uglavnom oslanja na dva poznata teoretičara glazbe, a to su Guido d'Arezzo (995—1050) i G. Zarlino (1517—1590), kojeg autor naziva »dottissimo Zarlino« (»preučeni Zarlino«). Naime još su u tom djelu citirani nepoznati autori kao na pr. Pater Brunelli s djelom »Regole di musica«, Giovanni Lafranco »Scintille musicali«, Pater Stella »Regole di canto«, Pietro Aron »De institutione harmonica«, Pater Bonaventura di Brescia »Breviloquium musicale«. Bez citiranih djela autor samo spominje još dva imena: Giovanni Spadaro i Pater Illuminato.

Priručnik je zamišljen u pet dijelova, koji se redaju u poglavlja, a poglavlja opet na brojeve. Evo cijelog sadržaja:

- I. dio: O PRINCIPIA PJEVANJA (DE PRINCIPII DEL CANTO) 16 poglavlja
- II. dio: O POVEZIVANJU (SPAJANJU) PJEVANJA (DELLE CONGIUNTIONI DEL CANTO) 15 poglavlja
- III. dio: O OSAM TONUSA, NJIHOVU NASTANKU I SUD O NJIMA (DELLA FORMATIONE DE GLI'OTTO TUONI E LORO GIUDITIO) 30 poglavlja

IV. dio: O IZVOĐENJU PJEVANJA (DELLA PRATICA DEL CANTO) 16 poglavlja

V. dio: O LOMLJENOM PJEVANJU (DEL CANTO FRATTO) 8 poglavlja

Osim toga treba još nadodati s obzirom na iznošenje pojedinih rasprava da je često puta nejasan i teško se razumije. Naime stil onog vremena veoma je razvučen, isprepleten dugim rečenicama. Priručnik je pisan točno sto godina nakon smrti velikog teoretičara G. Zarlina (1517—1590), čije misli Andrea veoma oprezno slijedi. I dok Zarlino postavlja temelje suvremene teorije o harmoniji i akordima kao i o zakonu spajanja, utvrđuje odnos pojedinih stupnjeva, razlikuje i teoretski obrazlaže dur i mol, predlaže da se oktava podijeli na 12 jednakih dijelova, dotle Andrea zastupa tradicionalno glazbeno znanje, držeći se onoga »sigurnog«.

Valja naglasiti da je veoma dobar metodičar. Na početku svakog novog dijela donosi uvodne misli u stilu svoga vremena, kako bi čitatelj što bolje mogao pratiti tok njegovih razmišljanja. Priručnik također obiluje velikim brojem raznih primjera u obliku crteža i nota, kako bi i vizuelna komponenta bila što prisutnija.

Pojavljivala se često jedna poteškoća u samom prijevodu pojedinih poglavlja. Radi se naime o starom talijanskom jeziku, pa je koji puta i s te strane bilo ozbiljnih poteškoća za točno razumijevanje pojedinih misli autora.

Za upoznavanje, iznijet ću nekoliko misli iz prvog dijela ovog priručnika.

Tako npr. Andrea u pitanju postanka glazbe zastupa ustaljeno mišljenje ondašnjih autora Zarlina i Kirchera, prema kojem je Pitagora bio onaj koji je »iz udarca kovačkih čekića razabrao i utvrdio razmjere zvukova«. Samo da usput spomenemo, da je to mišljenje npr. za našeg Križanića samo bajka. Svakako je zanimljiv termin »canto fermo« (cantus firmus), koji se javlja kroz cijeli udžbenik. Evo kako sam autor Andrea definira ovaj pojam: »Canto fermo je ona harmonija koja se rađa iz jednostavnog i jednakog širenja tempa u kintineli, a koji se ostvaruje bez ikakve različitosti«. To je pokazao jednostavnim figurama, koje se niti povećavaju niti umanjuju u njihovoj vrijednosti. Očito je iz ove definicije da se radi o pojmu, koji je bio sinonim za cantus planus, kao melodiju u izjednačenim notnim vrijednostima, za razliku od »cantus mensuratus«. Inače »cantus firmus« (canto fermi) prvi put spominje Hieronimus de Moravia u svom traktatu »Discantus positio vulgaris«, još u XIII st. Canto fermo autor nadalje dijeli na jedan nepoznati način. Tvrdi da postoji pet redova istoga. Prvi red canta ferma zove se

ORDINE DIFERENTE, drugi ORDINE INDIFERENTE, treći ORDINE DI PROSA, četvrti ORDINE METRICO i peti ORDINE COMMUNE. Svaka-ko je podjela zanimljiva i obzirom na način tuma-čenja, koje je navedeno u 3. poglavlju.

U drugom dijelu svog priručnika Andrea raz- rađuje teoriju o intervalima, ili kako kaže doslov- no, o »spajanju pjevanja« (delle cogiuntioni del canto). Pojam spajanja autor tumači kao »skup glasova, koji su sadržani u brojevima 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, u oktavi, za razliku od elemenata u figuralnom pjevanju, koji su podijeljeni na konso- nance i disonance«. Navodi da ima 14 spajanja can- ta ferma, koji se dijele na jednostavne i sastavljene.

Evo ih po redu:

UNISONO	Voce del medemo suono
TUONO	Seconda maggiore
SEMITUONO MAGGIORE	Seconda minore
SEMITUONO MINORE	Seconda minima
DITONO	Terza maggiore
SEMITUTONO	Terza minore
TRITONO	Quarta maggiore
DIATESSARON	Quarta minore
DIAPENTE	Quinta
ESSACORDO MAGGIORE	Sesta maggiore
ESSACORDO MINORE	Sesta minore
EPTACORDO MAGGIORE	Settima maggiore
EPTACORDO MINORE	Settima minore
DIAPASON	Ottava

U ovom nabranju intervala uočljiv je jedan termin nepoznat u sadašnjoj glazbenoj teoriji, a javlja se u tri varijante sekunde:

tuono — seconda maggiore — velika sekunda
 semituono maggiore — seconda minima — mala sekunda
 semituono minore — seconda minima — najmanja sekunda

Dakle, »semituono minore« — seconda minima (najmanja sekunda) rekosmo je nepoznata danas. Sam autor tumači to ovako: »Semituono minore nije ništa drugo nego interval ili razmak, koji se nalazi između fa i mi položaja. Taj semituono mi- nore zove se seconda minima zbog toga što po općem mišljenju uključuje 4 kome gdje minore sa- država 5.« Koma je najmanji dio na koji se može podijeliti glas, kaže autor, dok je sequi jedan tutto, koji predstavlja žicu proizvoljne duljine. Inter- valu »semituono minore«, autor daje još jednu pot- podjelu. Ako je taj interval sa snizilicom određuje ga za »canto fratto«, a ako ima ispred sebe tzv. diesis (povisilicu), onda je to semituono minore accidentale.

Iako postoji još niz zanimljivih stvari o kojima na svoj način i način svog vremena govori Andrea, neka bude ovo dovoljno za informaciju zaintere-

siranima. Svakako bi se bilo vrijedno pozabaviti još i onim neprevedenim poglavljima, koja bi za nas danas predstavljala određenu zanimljivost. Čini se da kod toga predstavlja najveću poteškoću up- ravo stari talijanski jezik, bez čijeg dobrog pozna- vanja je skoro nemoguće otkriti pravu misao.

Informacije radi, spomenut ću jedan rukopis također iz ilocke knjižnice sa signaturom F-308, pod naslovom CHORUS SEU MISAE CHORALES PRO CONVENTU S. JOANNIS CAPISTRANI IL- LOKINI. ANNO JUBILEI 1750.

Na poleđini naslovne stranice stoji sadržaj:

MISSARUM INDEX

Missa: S. Josephi
 S. Bonaventurae
 S. Ceciliae
 S. Benedicti
 S. Clarae
 S. Joannis Capistrani
 S. Patris nostri Francisci
 S. Mariae V. Immaculatae
 S. Antonii de Padua
 S. Jacobi de Marchia
 S. Petri de Alcantara
 S. Didaci Confessoris
 S. Catharinae Bononi
 Missa Defunctorum

Tantum ergo prim.

Tantum ergo sec.

Tantum ergo tert.

Ispod samog sadržaja stavljen je i opaska: Ut praesens Liber Choralis ad MDG (MAIOREM DEI GLORIAM) ordinatus est, in omni functione Solemni ab omnibus exacte observetur stricte prae- cisimus atque mandamus!

(Budući da je ova koralna knjiga namijenjena na veću slavu Božju, određujemo i naređujemo, da je svi bez iznimke obdržavaju u svim svećanim činima.)

Slijedi pečat i potpis: Fr. Josephus Vanko ... (tu je list poderan) Minist. Pro. et (također nedostaje dio lista).

Ispod svakog naslova, kome je misa posvećena, stoji i opaska: »Organ. quere in libello pag...« (Pratnju za orgulje traži u knjižici, strana...)

Jasno, ta knjižica još nije pronađena, ukoliko se uopće i nalazi u knjižnici ili negdje na koru.

Drugo zanimljivo istraživanje odnosilo bi se na istraživanje autora koji je pisao »Liber choralis«, gdje, da li je sam autor misa koje se u njemu nalaze, ako ne, tko je autor, da li je jedan ili više njih?

Iako se radi o jednoglasnim skladbama, tretirane su na koralnom principu pjevanja soli i tutti.

Ono, što bi trebalo još na kraju reći jest barem to, da i to istrgnemo iz zaborava i pribrojimo našoj bogatoj, iako u mnogome neotkrivenoj baštini glazbene kulture.